

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

*Воловельська І.В., к.е.н., доцент,
Гайдуков Б., магістр, (УкрДУЗТ)*

В статті розглянуто та систематизовано шляхи становлення системи управління ризиками у світі та в Україні.

Необхідно зазначити, що проблеми, пов'язані з ризиками були присутні у людському суспільстві з моменту його існування. Це пов'язано з тим, що як у зовнішній, так і у внутрішній середі завжди існували, існують і існуватимуть події, невідкладні волі людини і які відбуваються незалежно від неї.

Проте, лише наприкінці 19 століття, у зв'язі з початком глобалізації економіки, яке характеризувалося також посиленням інноваційного розвитку та промислового зростання, проблема управління ризиками стає найактуальнішою.

Формування сучасної теорії управління ризиками в Україні пов'язане із процесами становлення підприємництва та розпадом СРСР. За Радянського Союзу підприємства розглядалися як закрита система, всі ризики якої брала держава. Саме вона вирішувала, що, за які кошти та з яких матеріалів випускатиметься продукція, обирала постачальників та споживачів, встановлювала заробітні плати тощо.

У статті розглянуто періодизацію становлення системи управління ризиками для подальшої побудови методики мінімізації та нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз підприємства на основі розробленого та реалізованого комплексу заходів економічного, правового та організаційного характеру з урахуванням особливостей та специфіки розвитку підприємств у сучасному світі.

Ключові слова: *ризик; підприємництво; економіка*

FORMATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE WORLD AND IN UKRAINE

*Volovelska I.V., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Gaydukov B., Master's degree, (USURT)*

The article examines and systematizes ways of creating a risk management system in the world and in Ukraine.

It should be noted that problems related to risks have been present in human society since its existence. This is due to the fact that both external and internal delusions have always existed, exist and will exist events that are beyond the control of a person's will and that occur independently of him.

However, only at the end of the 19th century, at the beginning of the globalization of the economy, which was also characterized by the strengthening of innovative development and industrial growth, the problem of risk management became the most relevant.

The formation of the modern theory of risk management in Ukraine is connected with the processes of the formation of entrepreneurship and the collapse of the USSR. Under the Soviet Union, enterprises were considered as a closed system, all the risks of which were

taken by the state. It decided what, for what funds and from what materials the products would be produced, chose suppliers and consumers, set wages, etc.

The article examines the periodization of the formation of the risk management system for the further construction of the methodology for minimizing and neutralizing internal and external threats to the enterprise based on the developed and implemented set of measures of an economic, legal and organizational nature, taking into account the peculiarities and specifics of the development of enterprises in the modern world.

Keywords: *risk; entrepreneurship; economy*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин особливої актуальності набуває створення такої методики управління ризиками, при якій комплексно охоплюються всі необхідні для успішного розвитку підприємства питання.

Це пов'язано в першу чергу з тим, що сформована практика роботи вітчизняних підприємств переважно націлена на отримання прибутку і вирішення оперативних завдань.

При цьому особливу увагу треба приділяти розпізнанню та нейтралізації можливих негативних впливів мінливої та агресивної зовнішньої середовища.

Таким чином, проблема аналізу та систематизації ризиків та їх впливу на підприємство набуває самостійного теоретичного і прикладного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених складових загальної проблеми. Проблемам управління ризиками присвячено велику кількість праць таких науковців, як Дикань В.Л., Рогов М.А., Воловельська І.В., Маслова В.О та інші [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]. Ними розглянуто основні теорії управління ризиками та їх класифікації, засновані на різних критеріях в умовах ринкової економіки.

Але слід зазначити, що всі ці роботи не дають цілісного уявлення щодо комплексної системи створення системи протидії ризикам для підприємств в сучасних умовах в Україні та в світі.

Мета статті полягає в розгляді та систематизації шляхів становлення системи управління ризиками у світі та в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що проблеми, пов'язані з ризиками, були у людському суспільстві з часів його існування.

Це пов'язано з тим, що як у зовнішній, так і у внутрішній середі завжди існували, існують і існуватимуть події, невіддільні волі людини і які відбуваються незалежно від неї.

Проте, лише наприкінці 19 століття, у зв'язку з початком глобалізації економіки, яке характеризувалося також посиленням інноваційного розвитку та промислового зростання, проблема управління ризиками стає найактуальнішою.

Першими почали досліджуватися ризики виникнення збоїв та браку на виробництві. Це питання розглядали представники школи наукового управління, американські вчені на чолі із Фредеріком Тейлором.

Вважається, що перший план управління ризиком було створено США у 1890-х роках для компанії, яка займалася будівництвом залізниці.

У 30 роки 20 століття, як відомо, почалася так звана «Велика депресія», яка торкнулася не лише Сполучених Штатів Америки, а й усього світу, характеризувався цей період падінням виробництва і, відповідно, фінансової системи багатьох держав.

У цей час поняття ризиків і системи управління ними мало розглядалося, оскільки враховуючи масштаб і часовий проміжок негативного впливу, уникнути їх можливим не представлялося.

Після 2-ої світової війни, на початку 1950 років, інноваційний розвиток досяг нереальних масштабів, стали з'являтися невідомі досі і дуже дорогі технології, причому не тільки у виробництві, а й у економіці та політиці. Стала жорсткішою конкуренція, ринки стали нестабільні, що викликало появу великої кількості нових ризиків.

У цей час питання управління ризиками стає найбільш актуальним.

З'являється нова професія – ризик-менеджер або керуючий ризиками.

Проте, процес появи професійних керівників, і навіть методик управління затягнувся на чверть століття і остаточне відокремлення науки управління ризиками відбулося лише на початку 1970 рр.

Прийнято поділяти розвиток ризик-менеджменту у світі на такі етапи (таблиця 1)

Таблиця 1.

Етапи становлення системи ризик менеджменту у світі

Період	Сфера використання	Характеристика
40-60 р XX століття	Страховання; фінансові інвестиції	Поява терміна «ризик-менеджмент»; Розробка методики оцінки фінансових ризиків інвестиційного портфеля
60-90 р XX століття	Страховання; виробництво; політика; екологія	Введення іспиту з ризик-менеджменту у страхових компаніях; Розробка перших систем управління ризиками; Створення міжнародних товариств, які об'єднують фахівців із ризик-менеджменту
1990 рр. – теперішній час	Усі напрямки підприємницької діяльності	Поява посади ризик-менеджера на підприємствах; створення відділів управління ризиками на підприємствах; Розробка стандартів з ризик-менеджменту

Формування сучасної теорії управління ризиками в Україні пов'язане із процесами становлення підприємництва та розпадом СРСР. За Радянського Союзу підприємства розглядалися як закрита система, всі ризики якої брала держава. Саме вона вирішувала, що, за які кошти та з яких матеріалів випускатиметься продукція, обирала постачальників та споживачів, встановлювала заробітні плати тощо.

Перший етап формування системи управління ризиками в Україні припадає на 1987-1995 роки.

Цей етап характеризується відсутністю науково обґрунтованої системи управління ризиками з одного боку, з іншого – збільшенням негативного впливу різних чинників ризику на вітчизняні підприємства.

У цей час у країні відбувається зародження підприємництва.

Починають з'являтися малі підприємства, основною характеристикою яких стає стихійне ведення діяльності, зумовлене невизначеністю довкілля.

На ринку агресивна конкурентна боротьба, недосконала законодавча база; держава не підтримує приватного бізнесу. Єдиним позитивним фактором є вирішення питання безробіття наповнення внутрішнього ринку товарами.

Великий бізнес не розвивається: підприємства не в змозі адаптуватись до вимог ринку. Вони не можуть знизити витрати та задовольнити запити ринку, оскільки мають застаріле обладнання, роздуті штати, низьку продуктивність праці, високі податки та вартість матеріалів та енергоресурсів, а також відсутність висококваліфікованих кадрів. Таким чином вони не є привабливими і для інвесторів.

Крім того, не маючи власних фінансових ресурсів, вони не в змозі взяти кредит через високі банківські відсотки.

Другий етап формування системи управління ризиками в Україні припадає на 1996–1998. Малий бізнес стає реальною економічною силою, у той час, як великі підприємства не розвиваються, що викликає кризу в промисловості.

Як позитивний чинник можна відзначити, що змінюється ставлення держави до підприємництва – воно стає лояльнішим. Цей період характеризується також політичною нестабільністю, відсутністю законодавчої бази; незбалансованістю економіки – сировинна економіка; відсутність інвестицій, наростання тіньового бізнесу та ін.

Також слід зазначити поява у період бартерних угод (частка бартерних угод 1998 р. становила 42,5%; заборгованості підприємств становили близько 43% їх оборотних коштів) через відсутність у підприємств можливості розрахунку готівкою.

Тобто Україна зазнає кризи виробництва: обсяги виробництва знизилися на 28-37%. Знизилися чи не

сплачувались заробітні плати. Спостерігається масштабна криза фінансової системи.

Проблеми ризику та управління ризиками на макро- та мікро- рівні починають досліджувати українські вчені.

Предмет з управління ризиками включається до програм багатьох навчальних закладів. Видаються перші вітчизняні підручники з цього предмета.

Третій етап посідає 1999-2000 рр. У країні криза (кінець 1998 – початок 1999). Обвал попиту через відсутність коштів у населення. Дешевшає вітчизняна валюта (у цей час у 2 рази).

Понад 30% малих та середніх підприємств припиняють своє існування. Вони намагаються вижити за рахунок скорочення заробітної плати; витрат за рекламу; та виробництва з більш дешевих, а отже не якісних матеріалів.

Протягом 1999-2000 р. у країні змінюються пріоритети, галузева структура та ін.

З промислово розвиненої країни Україна стає сировинною. Країна стає заручником світових ринків сировини: нафти, газу, золота та ін.

Саме цьому етапі ризик стає величиною, характеризує проблеми підприємства, викликані невірними управлінськими рішеннями. Підприємства починають робити перші кроки щодо мінімізації та нейтралізації ризиків.

Початок четвертого етапу припадає на 2000 рік. З 2000 по 2006 р. спостерігається постійне зростання ВВП (загалом на 8%); доходів населення (загалом на 22,5%); інвестицій у основний капітал (на 17,8%). Стабілізується курс національної валюти.

Проте відбувається збільшення впливу політичних ризиків, що впливає на розвиток підприємств; коливання ціни деякі види продукції (цукор, молоко та ін.). Збільшується дисбаланс між пропозицією робочої сили та попитом на неї.

У цей час починає виникати інтерес до вивчення проблеми щодо оцінки ризику. Банки не видають кредитів до оцінки ризиків кредитора. На підприємствах з'являється посада ризик-менеджера, в Університетах така спеціальність, яка стає затребуваною. Слід зазначити, що цей етап триває досі.

Висновки. Використовуючи наведену систематизацію становлення системи ризиків, значно швидше та простіше можливо ідентифікувати та систематизувати ризики для проробки стратегії їх нейтралізації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дикань, В.Л. Економічна безпека підприємства [Текст]: навч. посібник / В.Л. Дикань, І.В. Воловельська, О.В. Маковоз. – Х.: УкрГАЗТ, 2011. – 243 с.
2. Дикань, В.Л. Управління бізнесом [Текст]: підручник / Дикань, В.Л., Панченко С.В., Маслово В.О., Воловельська І.В.- Х.: УкрДАЗТ, 2017. – 315 с.
3. Дикань В.Л. Дослідження міжнародних стандартів управління ризиками [Текст] / В.Л. Дикань, І.М. Посохов. – Бізнес-інформ. - №1. – 2014. – С. 314-318.
4. Оценка персонала по методике «360 градусов» <https://hr-portal.ru/blog/ocenka-personala-po-metodike-360-gradusov>
5. Воловельская И.В. Основные типы и характеристика негативного воздействия на экономическую безопасность предприятия [Текст] / И.В. Воловельская // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Вип. 29. – Х.: УкрДАЗТ, 2010. – С. 317-320.
6. Рогов М.А. Риск-менеджмент [Текст] / М.А. Рогов. - М.: Финансы и статистика, 2001. - 321 с.
7. Саушева О.С. Диагностика интеллектуальной и кадровой

составляюоой экономической безопасности корпорации: угрозы и условия нейтрализации. Интернет-журнал «Науковедение». Т7, №5. 2015. <http://naukovedenie.ru>

8. Brehmer B. The Psychology of Risk // Risk and Decisions. Edited by W.T. Singleton and J. Hovden, Wiley, 1987.

9. John Wengler Managing Energy Risk: A Nontechnical Guide to Markets and Trading. Pennwell Pub, 1st edition, 2001. - 250 pp.

10. The Global Competitiveness Report 2021-2022[Электронный ресурс] – Режим доступа <https://www.weforum.org>

REFERENCES

1. Dykan VL, Volovelska IV, Makovoz OV (2011) Ekonomichna bespeka pidpriyemstva [Economic security of the enterprise]. - H.: UkrDAZT, (in Ukrainian)
2. Dykan, VL, Panchenko SV, Maslova VO, Volovelska IV (2017) Upravlinnya bisnesom [Business management] . - Kh.: UkrDAZT, (in Ukrainian)
3. Dikan V.L., Posokhov IV (2014) Doslidzennya miznarodnih standartiv upravlinnya risikami [Follow-up of international standards for risk management]. Business-inform, No. 1, pp 314-318.
4. Ozenka personala po metodike «360gradusov» [Personnel assessment according to the "360 degrees" method] <https://hr-portal.ru/blog/ocenka-personala-po-metodike-360-gradusov>
5. Volovelskaya I.V. (2010) Osnovnie tipi I charakteristiki negativnogo vosdeystvia na ekonomicheskuyu besopasnost predpriyayia [The main types and characteristics of the negative impact on the economic security of the enterprise] . Bulletin of Economics, Transport and Industry. - No. 29. Pp. 317-320.
6. Rogov M.A.(2001) Risk - management [Risk management]/ - M.: Finance and statistics, (in Russian)

7. Sausheva O.S.(2015) Diagnostika intellektualnoy I kadrovoy sostsvlyaushey ekonomicheskoy besopasnosty korporatsii: ugrosy I uslovia neytralisatsii [Diagnostics of the intellectual and personnel components of the economic security of a corporation: threats and conditions for neutralization]. electronic journal . vol.7, no. 5. Aviable at: <http://naukovedenie.ru>
8. Brehmer B. The Psychology of Risk // Risk and Decisions. Edited by W.T. Singleton and J. Hovden, Wiley, 1987.
9. John Wengler Managing Energy Risk: A Nontechnical Guide to Markets and Trading. Pennwell Pub, 1st edition, 2001. - 250 pp.
10. The Global Competitiveness Report (2021-2022). Aviable at: <https://www.weforum.org>